

ність до теорії додаткової вартості К. Маркса, але і прагнення до інтеграції природно-наукового та гуманітарного підходів до цивілізації, розгляду людини в її соціальному і природному довіллі. Цивілізаційне поле господарської діяльності людини полягає у регулюванні та організації життєзабезпечення на основі енергетичного бюджету людства. Цей науковий заповіт С.А. Подолинського сприяє подальшому збільшенню потенціалу економічної науки у вирішенні онтологічних та гносеологічних проблем цивілізаційного розвитку.

Література

1. Історія економіки та економічної думки: Курс лекцій / Авт. кол.: С.В. Степаненко (кер. авт. кол.), В. М. Фещенко, С. Н. Антонюк, Н. О. Тимочко та ін. — К.: КНЕУ, 2006.
2. Корнійчук Л. Я. Історія Економічної думки України: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2004.
3. Корнійчук Л., Шевчук В., Воробйова Л. Фізична економія. Українська школа // Економіка України. — 2006. — № 9. — № 10.
4. Подолинський С. А. Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. — К.: КНЕУ, 2000.
5. Философия науки: Общие проблемы познания. Методология естественных и гуманитарных наук: хрестоматия / Отв. ред. — сост. Л. А. Микешина. — М.: Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005.

Ю. В. Ущাপовський, канд. екон. наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Житомирський державний
технологічний університет

НАУКОВА СПАДЩИНА СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Institutional constituents of economies viewpoints of Sergiy Podolynsky as well as peculiarities of his value theory have been researched.

В історію економічної науки Сергій Подолинський увійде, передусім, як творець школи фізичної економії, як учений, що розглядав додаткову вартість через призму збереження енергії Землі. Незважаючи на вагомі здобутки у поширенні, популяризації та

вивченні багатогранної наукової спадщини видатного українського вченого, вона залишається цікавою для різнопланових ґрунтовних досліджень [1—8].

Метою нашого дослідження буде з'ясувати інституційні аспекти економічних поглядів С. Подолинського та особливості його теорії вартості (цінності).

Відомо, що класичний інституціоналізм виник у перші десятиліття ХХ століття на ґрунті *критики ортодоксії класичного лібералізму* у працях американських учених Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла. Проте «інститути» та інші складові елементи інституційної парадигми почали ґрунтовно вивчатися у працях *соціологів* та прихильників *марксизму* і *німецької історичної школи* ще до моменту її виникнення.

Сергій Подолинський причетний до зародження української соціології. Часопис «Громада», який він разом із М. Павликом і М. Драгомановим заснував у Женеві у 1880 році, був виразником соціологічних поглядів Женевського гуртка українських учених. Українська соціологія останньої третини ХІХ ст. перебувала під значним впливом марксизму і соціал-дарвінізму [9]. А відомо, що саме здобутки в галузі *біології* та *позитивна філософія* О. Конта надихали як перших дослідників соціології, так і прихильників інституційного аналізу в економічній науці. Цього впливу не уникнув С. Подолинський, досліджуючи соціально-економічне та культурне життя українського народу у ранніх соціалістичних брошурах: «Парова машина» (1875) і «Про багатство та бідність» (1876). «Парова машина» — перший, виданий українською мовою, утопічний твір про соціалістичне суспільство, а праця «Про багатство та бідність», за словами автора, — «перший розділ народної політичної економії», спроба популярно викласти теорію додаткової вартості К. Маркса. В контексті соціологічних досліджень можна також розглядати видану у 1878 р. у Женеві монографію: «Життя й здоров'я людей на Україні».

У праці «Ремесла і фабрики на Україні» (1880) об'єктом аналізу Сергія Подолинського виступає створення додаткової вартості в контексті розвитку *суспільних інститутів* і *соціальної структури* суспільства. Людина здійснює свою діяльність у процесі взаємодії з іншими людьми, які об'єднані у певні соціальні спільноти, а не відокремлено від них. Учений досліджує соціальне становище різних груп людей та причини соціальної диференціації на різних етапах суспільного поділу праці від «початку громадського життя» до «великої фабрики із власником-господарем і численними наймитами-робітниками» [6, с. 105]. Про прихиль-

ність С. Подолинського до марксизму можна судити з його уваги до проблеми економічних стосунків між класами. Додаткова важливість у нього аналізується в межах закону боротьби за існування, якому підпорядковується суспільне життя. Він пропонує знищити боротьбу між людьми, об'єднавши всіх людей спільним інтересом: «Коли здобуток хлібом, худобою й іншим добром належатиме однаково всім людям, котрі працювали над його здобуванням, тоді ніколи одна людина не покористується працею іншої. Так само й при всіх здобутках ремісницьких, мануфактурних, фабричних» [6, с. 201].

Праця «Ремесла і фабрики на Україні» є достатньо показовою щодо теоретичних уподобань автора. Аналізуючи господарське життя кам'яного, бронзового і залізного віку, С. Подолинський широко залучає *методологічні підходи* антропології; досліджуючи структуру доходів і видатків ремісників в Україні — соціології, економічної статистики тощо.

Розвиток господарства у нього характеризується через призму *еволюції* форм розподілу праці. Він пише: «Між ремеслом і мануфактурою є найгірша і найголовніша різниця та, що в ремеслі трохи поділу праці й кожен робітник повинен всю її робити сам своїми руками або тільки за допомогою занадто простих струментів. За мануфактури праця вже поділена між громадою людей і хоча, звичайно, кожен з них так само ще робить руками або дуже простим струментом, але раз ураз одну маленьку частину якої праці й через те привчається робити її дуже гарно й дуже швидко. ... Таким чином, не важко зрозуміти, чому в боротьбі з ремеслом останнє слово має залишитись за мануфактурою або взагалі за кожною поділеною і громадською працею» [6, с. 155]. Нагадаємо, що еволюційний підхід є характерною ознакою класичного інституціоналізму, так само як і *індуктивний метод дослідження*, який, у прагненні йти від аналізу окремих випадків до узагальнень, широко практикував український учений. Зазначений метод С. Подолинський вдало використовує, наприклад, аналізуючи вплив впровадження машин на зайнятість населення та її структуру [6, с. 178—180; 198—199].

Для «старого» інституціоналізму характерною рисою є прагнення охопити господарську діяльність людини у її *цілісності*, згодом таку передумову аналізу Ян Христіан Сметс у книзі «*Noolism ad evolution*» (1926) назве *холізмом*. Найкраще цілісність аналізу, як і широта світогляду Сергія Подолинського виявилась у творі «*Праця людини та її відношення до розподілу енергії*» (1880), який став справжнім досягненням світової науки.

Вчений поставив за мету: «З'ясувати значення умов, що супроводжують походження праці, представити найголовніші прояви її в житті організмів і вказати на наслідки споживання праці, тобто на наслідки впливу працюючих людей і тварин на навколишню природу» [6, с. 204]. Всесвіт для дослідника є системою, що не піддається жодним зовнішнім впливам і має вічно незмінну кількість енергії. Залучаючи до аналізу праці таких відомих фахівців, як Гюйгенс, Лагранж, Секкі, Ласаж, Тет, учений розкриває енергетичні відмінності органічної і неорганічної природи, окреслює зміст поняття «енергія» та аналізує її різновиди. Дотримуючись думки, що відбувається процес розсіювання (ентропії) світової енергії шляхом трансформації її із одного виду у інший, С. А. Подолинський зазначає, що можливості такого перетворення постійно зменшуються. На його думку, внутрішня енергія Землі все менше й менше бере участь у формуванні енергетичного бюджету, а сонячна енергія зменшується. Отже, для забезпечення нагромадження енергії потрібні процеси перетворення постійної енергії (теплоти) у вищі форми, які краще перетворюються на потенційний чи кінетичний механічний рух. Органічне життя на Землі суттєво впливає на розподіл вищих форм енергії. Важливу роль у нагромадженні вищої енергії відіграють рослини: завдяки ним на земній поверхні зберігається сонячна енергія.

Особлива роль у нагромадженні енергії, на думку Сергія Подолинського, належить праці людини: «Праця є таке споживання механічної і психічної роботи, нагромадженої в організмі, що має результатом збільшення кількості перетворюваної енергії на земній поверхні» [6, с. 229]. Такий процес нагромадження може відбуватись шляхом: а) збільшення перетворюваності сонячної енергії; б) запобігання розсіюванню наявної на земній поверхні сонячної енергії. Вчений підкреслює, що під словом «праця» він розуміє тільки «позитивну діяльність» організму, спрямовану на нагромадження енергії; застерігає від грубого отождолення мускульної роботи з корисною працею. Найкращим взірцем корисної праці, на його думку, є правильне землеробство, що збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні. Досліджуючи надходження до організму необхідної для механічної роботи енергії, він порівнював тіло людини з своєрідною термічною машиною, яка здатна перетворювати частину нижчої енергії на вищу, тобто на механічну роботу. Згідно розрахунків С. А. Подолинського праця зберігає енергії в десять разів більше, ніж містить сама, повертаючи людям у формі їжі, одягу, житла, психічного задоволення велику суму спожитої на їх виробництво енергії. Фізичне

виживання людства залежить від вміння зберігати енергію за допомогою праці. До прогресу здатне тільки те суспільство, що вміє швидко нагромаджувати енергію.

Висновки Сергія Подолинського не тільки не втратили актуальності, а навпаки, сприймаються загострено з огляду наукових свідчень наближення людства до певних *біофізичних меж*: 1) привласнення людьми біомаси Землі сягнуло близько 40 % продукції фотосинтезу на суші або 25 %, якщо враховувати біомасу океану; 2) руйнування озонового шару, що захищає живий світ на Землі від жорсткого космічного опромінення; 3) деградація близько 35 % земельних ресурсів планети; 4) втрата біологічної різноманітності довкілля (від 5000 до 150 000 біологічних видів на рік при загальній кількості від 5 млн до 30 млн видів); 5) наростання зміни клімату і глобального потепління [10].

Сергій Подолинський зупиняється на суперечливості визначення продуктивності праці такими західноєвропейськими економістами, як: Ф. Кене, А. Сміт, С. Сисмонді. Він зауважує: «Ми тепер можемо пояснити ці суперечності так, що праця дійсно не витворює ніякої матерії і що продуктивність праці може полягати лише в тому, що «щось» — теж не створене працею, прибуває до певного предмету. Се «щось» на нашу думку — власне енергія» [2, с. 145—146]. Учений робить цікавий висновок, що допускає різні визначення праці залежно від їх функціонального призначення: «Кене каже справедливо, що праця не витворює реальних товарів, тому що праця взагалі не може створити матерії. Але правильно каже і Адам Сміт, тому що все те, чого ми потребуємо в товарах, — те, що заспокоює наші потреби, може бути здобуте лиш при помочі праці» [6, с. 307]. Такі висновки виглядають досить незвичними, особливо, коли ми звикли до майже хрестоматійного постулату, згідно якого багатство породжується працею.

Поділ праці на корисну і шкідливу, у відповідності до її функціонального призначення, проливає світло і на її участь у створенні додаткової вартості (рис. 1). *Реальна додаткова вартість створюється тільки працею, що запобігає розсіянню енергії* (наприклад, у землеробстві). На думку відомого українського правозахисника Миколи Руденка, в даному випадку досить розглянути вартість як енергію фотосинтезу, і, «фізіократичні «забобони» ... одразу ж перетворюються на справжню науку» [5, с. 466]. Натомість, формальну додаткову вартість можна створювати і в промисловості, затрачена тут праця не зберігає енергії, але її витрати сприяють задоволенню наших потреб. На думку М. Руденка, тільки передчасна смерть завадила Сергію Подолинському поєднати своє енергетичне вчення із вченням фізіократів.

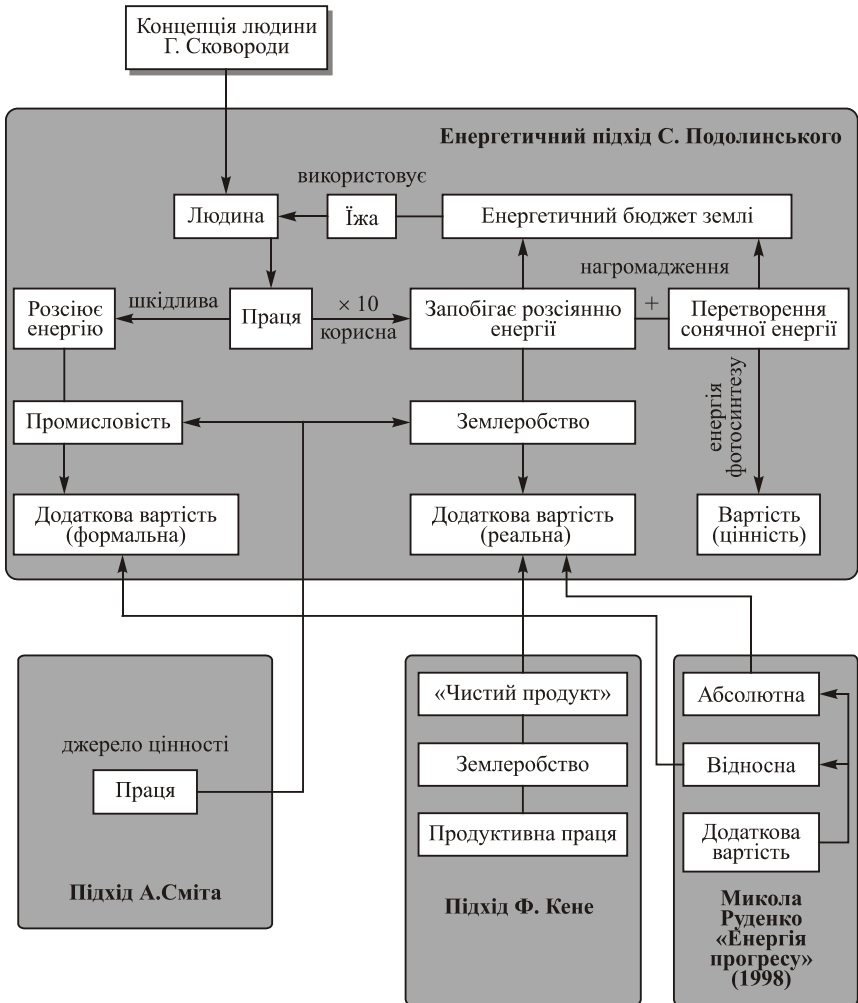

Рис. 1. Теорія вартості (цінності) Сергія Подолинського

Таким чином, критичне сприйняття теорії додаткової вартості Карла Маркса підштовхнуло Сергія Подолинського до відкриття великої наукової ваги. У вченні фізіократів вартість (цінність) Сергій Подолинський досліджував не як результат еволюції процесів обміну (що характерно для класичної політичної економії і марксизму), а з точки зору збереження енергетичного бюджету Землі, окресливши принципово новий науковий підхід у теорії цінності.

Дослідження Сергія Подолинського попередили появу найбільшого наукового синтезу ХХ століття — *вчення про біосферу* Володимира Вернадського. На його думку, людина, людство, його свідомість і розум є новою геологічною силою в історії Землі, що здатна змінювати планету. «Вчений, — зауважує Олена Апанович, — розкрив закономірність, еволюційну неминучість переходу біосфери в своєму розвитку в новий, вищий, якісний етап — ноосферу — сферу розуму» [11]. У цьому вченні людині належить головний і визначальний вплив на природні процеси і соціальну організацію суспільства.

Микола Руденко вважав, що ми тільки тоді зрозуміємо Ф. Кене і С. Подолинського, коли, обговорюючи економічні проблеми, оволодіємо космічною свідомістю. Він зауважує: «Ми не самі від себе — людство є діючим органом Всесвіту. Саме так його бачив Скворода. Так бачить і С. Подолинський. І лише тоді, коли ми працюємо на Всесвіт, ми працюємо на себе. Отож і корисність і шкідливість нашої праці вимірюється саме цим, а не нашими побутовими уявленнями про працю» [5, с. 463].

На думку С. Злупка, те, що Ф. Енгельс вважав слабким місцем у теорії економічного розвитку С. Подолинського, виявилось інтуїтивно геніальним: «Подальші дослідження засвідчили, що людина і довкілля — то єдине ціле. І тільки через призму цієї органічності можна забезпечити сталий розвиток економіки і людства в цілому» [12, с. 48]. Аналізуючи під впливом марксизму процес створення додаткової вартості С. Подолинський *вийшов за межі не тільки теоретичної концепції марксизму, але і традиційних економічних рамок*, розглянувши цей процес з точки зору проблеми виживання нашої планети.

Таким чином, дослідження С. Подолинським економічних проблем у контексті розвитку суспільних інститутів і соціальної структури суспільства; широке використання методології інших гуманітарних наук; надання переваги індуктивному методу в соціально-економічних дослідженнях; прагнення залучити до аналізу економічних явищ і процесів здобутки природничих наук, зокрема фізики (закони збереження енергії) й біології, та еволюція у науковому аналізі від соціології до економіки якнайкраще *споріднює його з класичним інституціоналізмом*.

Отже, *цілісний (холістський), органічний* підхід до проблеми збереження енергії дозволив Сергію Подолинському, використовуючи досягнення фізики, розглядати економіку як складовий елемент більш складної *парадигми розвитку*, яка б ґрунтувалася на органічній єдності людини і довкілля. Такий підхід вченого,

що випередив час, органічно вписується в сучасні моделі сталого розвитку та концепцію екологічної економіки.

Література

1. *Корнійчук Л. Я., Мешко І. М.* Економічні погляди С. А. Подолинського — К., 1958.
2. *Злупко С. М.* Сергій Подолинський — вчений, мислитель, революціонер. — Львів: Каменяр, 1990. — 192 с.
3. *Кузнецов П. Г.* Его действительное открытие. Подолинский Сергей Андреевич. — М., 1991.
4. *Злупко С. М.* Відкриття С. А. Подолинського // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. — Зб. нарисів / упоряд. і передм. О. К. Романчука. — Львів: Меморіал, 1992. — С. 318—338.
5. *Руденко М. Д.* Енергія прогресу: Нариси з фізичної економії. — К.: Молодь, 1998. — 528 с.
6. *Подолинський С. А.* Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. — К.: КНЕУ, 2000. — 328 с.
7. *Шевчук В.* Українська наукова школа фізичної економії // Руденко М. Світовий вимір та цивілізаційна перспектива. Гносис і сучасність. — Тернопіль, 2001.
8. *Воробйова Л. В.* Українська школа фізичної економії: Автореф. дис. к-та екон. наук: 08.01.04 / Київський нац. екон. ун-т. ім. В. Гетьмана — К., 2006. — 16 с.
9. *Теремко В. І.* Соціологія (<http://readbookz.com/books/138.html>)
10. *Вовк В. І.* Екологічна економіка як сучасна інтегральна наука. Витоки та засадничі принципи // Українська асоціація Римського клубу. (<http://clubofrome.org.ua/corweb/Article/11/>)
11. *Апанович О.* За плугом Господь іде. Агрокультура українського козацтва в контексті ідей Сергія Пололинського та Володимира Вернадського // Час. 1997. 27 листопада.
12. *Злупко С.* Космосогенна теорія економічного розвитку і майбутнє людства (до 150-річчя від дня народження С. А. Подолинського) // Вісник НАН України. — 2000. — № 7. — С. 42—49.

Скай Шилдс,

представитель Молодежного движения Ларуша

О ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ МИССИИ МОЛОДЕЖНОГО ДВИЖЕНИЯ ЛАРУША

Я хочу рассказать вам о политической и экономической роли Молодежного движения Ларуша на международной арене. В част-